

ΕΛΛΗ

η επώνυμη ηρωίδα του Ελλήσποντου,
η πτήση πάνω από το θαυμάσιο και τρομερό Στενό
και ο γενεσιουργός μύθος της ελληνικής παρουσίας πέρα από το Αιγαίο

Έφη Αλλαμανή

Ο Ελλήσποντος (ή και Δαρδανέλλια, τουρκ. Çanakale Boğazi), το θαλάσσιο πέρασμα μήκους περίπου 61 χλμ. και πλάτους 1,2 έως 6 χλμ., που χωρίζει τη Θρακική Χερσόνησο από την Τρωάδα, δηλαδή την Ευρώπη από την Ασία, και ενώνει το Αιγαίο κι όλη τη Μεσόγειο με τον Εύξεινο Πόντο (Μαύρη Θάλασσα), μέσω Προποντίδας (Θάλασσας του Μαρμαρά) και Βοσπόρου, οφείλει το ένα από τα δύο αρχαία ονόματά του στην Αθαμαντίδα Έλλη.

Θυγατέρα του Αθάμαντα, βασιλιά του βοιωτικού Ορχομενού, και της θεάς των νεφών Νεφέλης, η Έλλη, ύστερα από τον χωρισμό των γονιών της αναγκάστηκε μαζί με τον δίδυμο αδερφό της Φρίξο να εγκαταλείψουν την πατρική γη. Ο μύθος λέει ότι η θεά Νεφέλη περιφρονούσε τον θνητό σύζυγό της κι εκείνος την έδιωξε, ή, σύμφωνα με άλλη εκδοχή, ο Αθάμας προτίμησε τη θνητή Ινώ, την κόρη του Κάδμου βασιλιά των Θηβών. Η Ινώ εξυφαίνει δολοπλοκίες εναντίον του νόμιμου διαδόχου και επικαλείται ψεύτικο δελφικό χρησμό, σύμφωνα με τον οποίο ο Φρίξος ήταν υπαίτιος για την ξηρασία που μάστιζε τη χώρα. Η λύση ήταν να θυσιαστεί. Πλανημένος από τα ψεύδη της μητριάς των παιδιών του, ο Αθάμας αποφάσισε να σφάζει τον γιό του. Την τελευταία όμως στιγμή η Νεφέλη –ή η Ήρα– για να σώσει τα δίδυμα τους έστειλε ένα φτερωτό και χρυσόμαλλο κριάρι, δώρο του θεού Ερμή. Βέβαια, η ανάμειξη του Ερμή και το σωτήριο δώρο του δεν είναι τυχαία. Ο δυσπόστατος θεός με τα φτερά στα πόδια, προστάτης των μετακινήσεων, των μεταβάσεων, και όλων των έμψυχων όντων που διέσχιζαν με τρόμο την ύπαιθρο και βρίσκονταν έρμαια της φύσης, στέλνει στη Βοιωτία το πιο θεληματικό από τα ζώα που προστατεύει για να σώσει τα δυο παιδιά. Ο θεϊκός κριάς με το χρυσαφένιο μαλλί έχει φτερά. Το μήνυμα είναι ξεκάθαρο: ο Φρίξος και η Έλλη πρέπει να το καβαλήσουν και να το αφήσουν να τους οδηγήσει στην άλλη άκρη του κόσμου. Προορισμός είναι η άγνωστη Κολχίδα, στα ανατολικά παράλια του Άξενου / Εύξεινου

Πόντου, ένας τόπος με χρυσό κι άλλο ορυκτό πλούτο, και με ανθρώπους που γνώριζαν καλά τη μεταλλοτεχνία. Η μυκηναϊκή Ελλάδα, αναζητώντας πλουτοφόρες πηγές και τεχνογνωσία, θα άνοιγε τα φτερά της προς τον νέο κόσμο, πέρα από τα Δαρδανέλλια και τον Βόσπορο.

Το ταξίδι στα ουράνια θα είναι μακρύ. Το ακούραστο κι αποφασιστικό κριάρι ξέρει τον δρόμο. Τα αδέρφια θα πετάξουν με ασφάλεια μέχρι την Κολχίδα. Φτάνει να ... Ναι, υπήρχε ένας και μοναδικός όρος (συμβουλή, προτροπή ή απαγόρευση), επειδή τίποτα δεν μας παραχωρείται άνευ όρων: στη διάρκεια της διαδρομής κι ώσπου να φτάσουν στον προορισμό τους, τα ιπτάμενα αδέρφια δεν θα πρέπει ούτε στιγμή να σκύψουν για να κοιτάξουν τη γη κάτω από τα πόδια τους. Ο Ερμής κατείχε τους κινδύνους. Οι άνθρωποι τους αγνοούν –ή τους παραβλέπουν. Ιππεύοντας το χρυσόμαλλο, άρχισε το θρυλικό ταξίδι.

Ο Φρίξος και η Έλλη πέταξαν πάνω από το φιλικό τμήμα του Αιγαίου, τα νερά που ήταν οικεία στον μυκηναϊκό κόσμο. Μα όταν το κριάρι κατευθύνθηκε προς τα ανεξερεύνητα βορειοανατολικά κι έφτασε στο σημείο όπου η θάλασσα χωρίζει την Ευρώπη από την Ασία, η Έλλη δεν άντεξε στον πειρασμό. Παραβλέποντας τη θεϊκή συμβουλή, έσκυψε για να θαυμάσει το αναπάντεχο θέαμα που της προσέφερε η πτήση πάνω από το θαλάσσιο στενό. Αντικρίζοντας το μεγαλειώδες και φοβερό στόμα του πορθμού, ανάμεσα στο ακρότατο ασιατικό ακρωτήριο (το Σίγειον, μπροστά στην Τροία) και το ακρότατο ευρωπαϊκό άκρο (που πήρε έκτοτε το όνομά της), η απερίσκεπτη κόρη ζαλίστηκε κι έπεσε στα φουρτουνιασμένα νερά. Σύμφωνα με μία άλλη εκδοχή του μύθου, την έσπρωξε ο σφοδρός άνεμος κι έχασε την ισορροπία της.

Το αποτέλεσμα είναι το ίδιο. Η κόρη του Αθάμαντα πνίγηκε στην είσοδο του στενού, δίνοντας το όνομά της όχι μόνο στο ίδιο το στενό: Ελλήσποντος ή και *πορθμός Αθαμαντίδος Έλλης* (Αισχύλος, *Πέρσες*, 68-69) αλλά και στο ακρότατο άκρο της Θρακικής Χερσονήσου (Χερσόνησος της Καλλιπόλεως), δηλαδή στο νοτιοανατολικότερο άκρο της ευρωπαϊκής ηπείρου: ακρωτήριο Έλλη. Τον τάφο της στα ευρωπαϊκά παράλια τον έδειχναν ακόμα οι Έλληνες, όπως παραδίδουν ο Ηρόδοτος (*Ιστορίαι* Βιβλίο VII, 58) και ο Ελλάνικος (*FGrHist* 4, F 127). Ήτανε, λέει, κοντά στην αρχαία πόλη Πακτύη, στο βόρειο τμήμα της Θρακικής Χερσονήσου.

Η αποθέωση της κόρης. Αναφέρεται ωστόσο και μία άλλη παράδοση, σύμφωνα με την οποία η Έλλη δεν πνίγηκε. Την ερωτεύτηκε ο Ποσειδώνας, την έσωσε από τον πνιγμό και απέκτησε μαζί της τρεις γιους, τον Άλμοπα, τον Παίονα και τον Ηδωνό.

Ούτως ή άλλως, από την ποιητική εκδοχή της ιστορίας και τις πάμπολλες παραλλαγές της, είχε δημιουργηθεί ο γενεσιουργικός μύθος και τα ονόματα είχαν δοθεί. Ονόματα που φέρνουν στον νου τρομερές και θεσπέσιες ιστορίες της ζωής του ελληνικού ναυτοκόσμου. Εκατοντάδες ναυάγια, χιλιάδες θαυματουργές σωτηρίες, μυριάδες προσευχές και παρακλήσεις, μύθοι, θρύλοι, ένδοξες νίκες σε ναυμαχίες (Σεπτέμβριος του 324: ο γιος του Μεγάλου Κωνσταντίνου καταναυμαχεί τον στόλο του Λικίνιου, Δεκέμβριος του 1912, η ναυμαχία της Έλλης: ο Κουντουριώτης υποχρεώνει τον οθωμανικό στόλο να επιστρέψει στην Προποντίδα), παραμύθια που διηγούνται τους χειμώνες στα καφενεία οι δικοί μας ναυτικοί, και δεκάδες επιτύμβια για όσους πνίγηκαν στα άτιμα Στενά.

Αυτά τα Στενά της Έλλης ήταν επί χιλιετίες ο φυσικός προμαχώνας της αυτοκρατορικής πρωτεύουσας. Σαν μία καλά φυλαγμένη είσοδος από το Αιγαίο προς την Προποντίδα, τη θάλασσα στην οποία αυλίζεται η Κωνσταντινούπολη.

*Εύφορτοι νάες πελαγίτιδες, αι πόρον Έλλης / πλείτε, καλόν κόλποις δεξάμεναι Βορέην,
ην που επ'ηιώνων Κώαν κατά νάσον ίδητε / Φανίον εις χαροπόν δερκόμεναν πέλαγος,
τούτ έπος αγγείλαιτε, καλαί νέες...*

*Καράβια του πελάγου, φορτωμένα όμορφα, / που ταξιδεύετε στου Ελλησπόντου τα
στενά / με τον καλό Βοριά μες στα πανιά σας,
αν κάπου στ'ακρογιάλια του νησιού της Κως / δείτε το Φανιώ ν'αγναντεύει το γλαυκό
το πέλαγος,
αυτό το μήνυμα δώστε της, καλά μου καράβια...*

*Παλατινή Ανθολογία, Στράτωνος Μούσα Παιδική,
μετάφραση Γιώργος Ιωάννου, αρ. 53 (Μελέαγρου), σ. 59*

Ο Φρίξος, το χρυσόμαλλο κριάρι και η Αργοναυτική

Ο Φρίξος συνέχισε το ουράνιο ταξίδι του κι έφθασε στην Κολχίδα, όπου στοργικά τον υποδέχτηκε και τον φιλοξένησε ο Αιήτης, βασιλιάς της χώρας Αίας / Κολχίδας και γιος του Ήλιου. Του έδωσε, μάλιστα, για σύζυγο την κόρη του, την Χαλκιόπη (όνομα που παραπέμπει στον χαλκό και τους έμπειρους χαλκουργούς της μακρινής Κολχίδας). Σε ένδειξη ευγνωμοσύνης για τη σωτηρία του, ο Φρίξος θυσίασε το κριάρι στον Φύξιο Δία (άλλες εκδοχές λένε στον Άρη ή στον Ερμή) και πρόσφερε στον Αιήτη την προβιά του

φτερωτού ζώου. Αυτή η προβιά ήταν το Χρυσόμαλλο Δέρας. Ο Αιήτης το κρέμασε στην ιερή βελανιδιά, στο άλσος του θεού Άρη, αναθέτοντας τη φύλαξή του σε έναν φοβερό δράκο.

Εδώ συνδέεται ο μύθος της περιπέτειας του Φρίξου και της Έλλης με την Αργοναυτική Εκστρατεία, καθώς η απόσπαση του πολύτιμου δέρματος ήταν ο στόχος του παράτολμου ταξιδιού των λαμπρών ηρώων, οι οποίοι, με επικεφαλής τον Ιάσωνα, διάδοχο του βασιλείου της θεσσαλικής Ιωλκού, έφθασαν με τη θρυλική *Αργώ* στην Κολχίδα. Οι δύο μύθοι συνδέονται άρρηκτα. Ο Άργος, που ναυπήγησε την πενηντάκωπη *Αργώ*, ήταν γιος του Φρίξου και της Χαλκίοπης. Εκτός από τον έμπειρο ναυπηγό Άργο, που έλαβε και μέρος στην Αργοναυτική, άλλοι δυο γιοί του ζεύγους πήραν μέρος στην ξακουστή Εκστρατεία. Ήταν ο Μέλας και ο Κυτίσωρος.

Ανίψια και μικρανίψια της αδικοχαμένης Έλλης, που την συνάντησαν καθώς άφηναν αχάραγα το ΒΑ Αιγαίο κι έμπαιναν στον Ελλήσποντο περνώντας από το ακρωτήριο της, αντίκρυ στην Τροία.

ΕΑ, Μάρτιος 2013

www.apan.gr

«Λατρευτικά τυπικά, κυρίως ανθρωποθυσίες που αντικαταστάθηκαν με ζωοθυσίες, μαγεία της βροχής και άλλες οικιστικές και θεσμικές τοπικές παραδόσεις, στο μύθο του Φρίξου έχουν συνδεθεί με παραμυθιακά και μυθιστορηματικά στοιχεία».

(Ε. Ν. Ρούσσοσ, «Φρίξος» στην *Παγκόσμια Μυθολογία* της Εκδοτικής Αθηνών, Αθήνα 1989)

Η κατεύθυνση των Στενών από το Αιγαίο προς την Προποντίδα / Μαρμαρά είναι ΝΔ – ΒΑ. Ο πορθμός διατρέχεται από δύο συνεχή ρεύματα. Το κύριο ρεύμα είναι επιφανειακό και κατεβαίνει ορμητικά από τον Εύξεινο / Μαύρη Θάλασσα προς το Αιγαίο. Κυλάει στο κέντρο των Στενών και προς την ευρωπαϊκή ακτή (τη Θρακική Χερσόνησο / Χερσόνησο Καλλιπόλεως / τουρκ. Gelibolu Yarımadası). Η ταχύτητά του είναι μεταβλητή, εξαρτάται από πολλούς καιρικούς και εποχικούς παράγοντες και διαφέρει σε διάφορα σημεία: από τα 1.500 μ την ώρα στην είσοδο της Προποντίδας στα 3.500 στο κέντρο του Στενού (Μάδυτος – Τσανάκκαλέ) για να φτάσει τα 5 χλμ την ώρα στην είσοδο του Αιγαίου, ανάμεσα στα ακρωτήρια της Έλλης και του Σίγειου (δες επόμενο χάρτη). Μέγιστη ταχύτητα τα 9 χλμ την ώρα.

Το αντίθετο ρεύμα είναι ασθενέστερο και τρέχει κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας. Ανεβαίνοντας από το Αιγαίο προς την Προποντίδα, κινείται πλησιέστερα στην ασιατική ακτή (Τρωάδα) και τροφοδοτεί με αιγαιοπελαγίτικη άλμη τα αραιής αλατότητας νερά του Εύξεινου.

Η Έλλη, από μία αλίμενη κι αφιλόξενη άκρη της Ευρώπης που εμβολίζει το Αιγαίο, φρουρεί το πιο ανεμοδαρμένο κι επικίνδυνο σημείο του Στενού. Εκεί κοντά, έθασαν οι Αχαιοί τον Πρωτεσίλαο, τον πρώτο Έλληνα νεκρό του Τρωικού πολέμου, ενώ, λίγο βορειοανατολικότερα, στα στενά του Στενού, εκεί όπου αρχίζει να δυναμώνει το ρεύμα, τοποθέτησαν το Κυνός Σήμα, μνήμα της Εκάβης.

Το ακρωτήριο Έλλη ήταν το κεντρικό σημείο της πρώτης απόβασης των Αγγλογάλλων (25/4/1915) στη φονικότετη Εκστρατεία της Καλλίπολης. Τα κολοσσιαία μνημεία που έχουν αναγερθεί για τους χιλιάδες νεκρούς και των δύο πλευρών κάλυψαν αρχαίες και νεότερες μνήμες και κατάλοιπα. <www.apan.gr>

Ελλήσποντος / Ελλησπόντιον Πέλαγος / Rectum Helleponticum / Hellespont /
Δαρδανέλλια / Çanakkale Boğazi

Θρακική Χερσόνησος / ή Καλλιπόλεως / Gelibolu Yarımadası